

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
ANDIJON MASHINASOZLIK INSTITUTI**

**MASHINASOZLIK
ILMIY-TEXNIKA JURNALI**

**МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И ИННОВАЦИЙ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН
АНДИЖАНСКИЙ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ**

**НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
МАШИНОСТРОЕНИЕ**

**MINISTRY OF HIGHER EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATIONS REPUBLIC
OF UZBEKISTAN
ANDIJAN MACHINE-BUILDING INSTITUTE
SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL
MACHINE BUILDING**

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) Rayosatining 2021-yil 30-dekabrda 310/10-son qarori bilan Andijon mashinasozlik institutining “Mashinasozlik” ilmiy-texnika jurnali “TEXNIKA” va “IQTISODIYOT” fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Ushbu jurnalda chop etilgan materiallar tahririyatning yozma ruxsatisiz to‘liq yoki qisman chop etilishi mumkin emas. Tahririyatning fikri mualliflar fikri bilan har doim mos tushmasligi mumkin. Ilmiy-texnika jurnalida yozilgan materiallarning haqqoniyligi uchun maqolaning mualliflari mas’uldirlar.

MASHINASOZLIK
ILMIY-TEXNIKA JURNALI

Bosh muharrir:

U.M.Turdialiyev – texnika fanlari doktori, k.i.x.

Mas’ul muharrir:

U.A.Madrahimov – iqtisodiyot fanlari doktori, professor.

T A H R I R H A Y ’ A T I

Turdialiyev Umid Muxtaraliyevich – texnika fanlari doktori, katta ilmiy xodim (AndMI);
Madrahimov Ulug‘bek Abdixalilovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor (AndMI);
Negmatov Soyibjon Sodiqovich – texnika fanlari doktori, professor O‘ZRFA akademigi (TDTU);
Abralov Maxmud Abralovich – texnika fanlari doktori, professor (TDTU);
Dunyashin Nikolay Sergeevich – texnika fanlari doktori, professor (TDTU);
Norxudjayev Fayzulla Ramazanovich – texnika fanlari doktori, professor (TDTU);
Pirmatov Nurali Berdiyarovich – texnika fanlari doktori, professor (TDTU);
Salixanova Dilnoza Saidakbarovna – texnika fanlari doktori, professor (O‘ZRFA UNKI);
Siddikov Ilxomjon Xakimovich – texnika fanlari doktori, professor (TIQXMMI);
Fayzimatov Shuhrat Numanovich – texnika fanlari doktori, professor (FarPI);
Xakimov Ortiqali Sharipovich – texnika fanlari doktori, professor (Standartlashtirish, sertifikatlashtirish va texnik jihatdan tartibga solish ilmiy-tadqiqot instituti);
Xo‘jayev Ismatillo Qo‘shiyevich – texnika fanlari doktori, professor (Mexanika instituti);
Ipatov Oleg Sergeevich – professor (Sankt-Peterburg politexnika universiteti, Rossiya);
Naumkin Nikolay Ivanovich - p.f.d., t.f.n., professor. (Mordov milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya);
Aliyev Suxrob Rayimjonovich – fizika-matematika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (AndMI);
Shen Zhili – professor (Shimoliy Xitoy texnologiyalar universiteti, Xitoy);
Hu Fuwen – professor (Shimoliy Xitoy texnologiyalar universiteti, Xitoy);
Won Cholyeon – professor (Janubiy Koreya Milliy tadqiqotlar fondi, Janubiy Koreya);
Celio Pina – professor (Setubal politexnika universiteti, Portugaliya);
Ricardo Baptista – professor (Setubal politexnika universiteti, Portugaliya);
Rui Vilela – professor (Setubal politexnika universiteti, Portugaliya);
Dmitriy Albertovich Konovalov - t.f.n., professor (Voronej davlat texnika universiteti);
Мухаметшин Вячеслав Шарифуллович – директор Института нефти и газа федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Уфимский государственный нефтяной технический университет» (филиал в г.Октябрьском), доктор геологоминералогических наук, профессор.
Nimchik Aleksey Grigorevich – kimyo fanlari doktori, professor (TDTU Olmaliq filiali)
Muftaydinov Qiyomiddin – iqtisodiyot fanlari doktori, professor (AndMI);
Zokirov Saidfozil – i.f.d., (Prognozlashtirish va makroiqtisodiy tadqiqotlar instituti);
Orazimbetova Gulistan Jaksilikovna - t.f.d., dotsent (AndMI)
Jo‘raxonov Muzaffar Eskanderovich – iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (AndMI);
Ermatov Akmaljon – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (AndMI);
Qosimov Karimjon – texnika fanlari doktori, professor (AndMI);
Yusupova Malikaxon – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (AndMI);
Akbarov Xatamjon Ulmasaliyevich – texnika fanlari nomzodi, dotsent (AndMI);
Mirzayev Otabek Abdiraximovich – texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (AndMI);
Soxibova Zarnigor Mutalibjon qizi – fizika-matematika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), (AndMI);
Raxmonov O‘ktam Kamolovich – texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), (TDTU, Olmaliq filiali);
Xoshimov Xalimjon Xamidjanovich – texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), (AndMI).
Kuluyev Ruslan Raisovich - texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), (TDTU).

Texnik muharrir:

B.Iminov, M.Kenjayeveva – Andijon mashinasozlik instituti nashriyoti.

Tahririyat manzili: Andijon shahar, Bobur shox ko‘cha, 56-uy. **Tel:** +998 74-224-70-88 (1016)

Veb sayt: www.andmiedu.uz

e-mail: andmi.jurnal@mail.ru

“Mashinasozlik” ilmiy-texnika jurnali O‘zbekiston Respublikasi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligining 2020 yil 28- fevraldagi 04-53-raqamli guvohnomasiga binoan chop etiladi.

Sanoat tarmog'ini rivojlanishiga raqamli texnologiyalarning ta'siri <i>Muxtarov M.M., Hakimov A.F.</i>	207
O'zbekiston mintaqalarida sog'liqni saqlash sohasining rivojlanishi <i>Zokirov S.S., Xusanova S.Sh.</i>	212
Анализ деятельности субъектов малого бизнеса и частного предпринимательства Республики Узбекистан и пути развития <i>Жураханов М.Э.</i>	219
Zamonaviy tashkilotlarda rahbarlik faoliyatini takomillashtirish masalalari <i>To'xtabaev A.T.</i>	227
The management of the company in the context of sustainable development: new challenges and opportunities in Central Asian countries example CJSC Kumtor Gold Company (KGC), Kyrgyzstan <i>Samieva K.T., Amanov B.A., Nurilaev B.Y.</i>	234
Современные методы стимулирования и проблемы сбыта в туристском бизнесе <i>Орозалиева А.А., Маатова З.М.</i>	243
Управленческий учет в сельскохозяйственных предприятиях <i>Абдуллаев А.</i>	249
Iqtisodiy o'sish va uning samaradorlik omillari tahlili <i>Madrahimov U.A.</i>	256

Zokirov Sayidfozil Sayidakabarovich
O‘zbekiston Milliy universiteti
“Davlat va korporativ strategiyasi”
kafedrtasi professori, DSc,
Xusanova Sevara Shavkat qizi
Magistratura 2-bosqich talabasi

O‘ZBEKISTON MINTAQALARIDA SOG‘LIQNI SAQLASH SOHASINING RIVOJLANISHI

РАЗВИТИЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В РЕГИОНАХ УЗБЕКИСТАНА

DEVELOPMENT OF HEALTH CARE IN REGIONS OF UZBEKISTAN

Annotatsiya. Mazkur maqolada sog‘liq kapital sifatida o‘rganilib, hududlar kesimida sog‘liqqa qaratiladigan e‘tibor haqida qisqacha fikr yuritilgan. Bundan tashqari, O‘zbekiston viloyatlari kesimida tug‘ilishda kutilayotgan umr davomiyligi, O‘zbekiston hududi bo‘yicha sog‘liqni saqlash tizimini rivojlantirish yuzasidan ba‘zi takliflar, tavsiyalar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: inson kapitali, salomatlik, hudud, koeffitsient, o‘rtacha umr ko‘rish davomiyligi.

Аннотация. В данной статье здоровье рассматривается как капитал и кратко комментируется внимание, уделяемое здравоохранению в регионе. Даны ожидаемые показатели продолжительности жизни при рождении в регионах Узбекистана. Кроме того, изложены некоторые предложения и рекомендации по развитию системы здравоохранения на территории Узбекистана.

Ключевые слова: человеческий капитал, здоровье, площадь, коэффициент, средняя продолжительность жизни.

Abstract. This article examines health as capital and briefly comments on the attention paid to health in the region. In addition, life expectancy at birth in the regions of Uzbekistan, some suggestions and recommendations regarding the development of the health care system on the territory of Uzbekistan are given.

Key words: human capital, health, area, coefficient, average life expectancy.

Iqtisodiy jihatdan olib qaraganda, salomatlik nima? Sog‘liq inson hayotidagi eng katta boylik bo‘lib, aslida sog‘lom bo‘lmagan kishi boshqa boyliklardan bahramand bo‘la olmaydi. Agar sog‘lig‘i bo‘lmasa, hech qanday pul unga turli ijtimoiy va moddiy ne‘matlardan bahramand bo‘lish imkonini bermaydi. Shuning uchun, iqtisodchi nuqtai nazaridan, sog‘liq birinchi navbatda foydalardan biridir.

Shu bois biz sog‘liqni kapital sifatida ko‘rib chiqamiz. Inson o‘z sog‘lig‘ini yaxshilash, uni tiklash uchun qilgan har qanday harakatlarini biz investitsiya deb bilamiz. Ya‘ni, sog‘liqni saqlashga kiritilgan sarmoyalar inson kapitaliga investitsiyalar bo‘lib, umuman mamlakatning iqtisodiy o‘sishi sog‘liqqa qilingan investitsiyalarga bog‘liq.

Aholi salomatligi ko‘p jihatdan iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri bo‘lgan – sog‘liqni saqlash tizimi faoliyatiga bog‘liq. Iqtisodiyotning ushbu sohasi jadal rivojlanib, uning ahamiyati ortib bormoqda. Binobarin, dunyoning barcha rivojlangan mamlakatlarida aholining qarishi jarayoni ro‘y bermogda.

Aholining mutloq ko'pchilik qatlamiga xos bo'lgan kasalliklar muayyan mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasiga uzviy bog'liq bo'ladi. Turli mamlakatlarda aholining turmush sharoitidan kelib chiqib, hamda mamlakat aholisining ko'pchilik qismi kambag'al yoki boy ekanligiga qarab, kasalliklarni shakllantiradigan turli omillar birinchi o'ringa chiqadi. Bunda kambag'al mamlakatlar uchun bu daromadlarning pastligi, qashshoqlik, uy-joylarning yetarli emasligi tufayli to'yib ovqatlanmaslik, asosiy sanitariya sharoitlarining yo'qligi bilan bog'liq kasalliklar xos bo'lsa, aksincha, boy mamlakatlarda odamlar yetarlicha farovon va to'kin yashayotganliklari oqibatida jismoniy harakatsizlik, ortiqcha ovqatlanish, semizlik, spirtli ichimliklar va narkotik moddalarga ruju qo'yish, ruhiy stress kabi omillar kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Shunga ko'ra, turli mamlakatlarda iqtisodiyotning rivojlanish darajasiga qarab, u yoki bu omillar natijasida kalib chiqadigan kasalliklar yetakchilik qiladi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) mutaxassislari sog'liqni saqlash omillari tahlil qilingan ko'plab tadqiqot ishlarining natijalarini umumlashtirib, aholi salomatligi uchun xatarlar xususiydan ko'ra ko'proq umumjamoaviy degan xulosaga keldilar. Aholi salomatligi va inson kapitali o'rtasidagi munosabatlar geografik joylashuv, atrof-muhit sharoitlari, mamlakatning iqtisodiy holati va boshqa shu kabi ko'plab omillarga bog'liq. Ushbu omillar insonning sog'lig'iga ta'sir etuvchi asosiy faktorlar sifatida ko'riladi. Qolaversa, sog'ligimizga ta'sir etuvchi omillar bitta shaxsning harakatlaridan ko'ra muhimroq bo'lishi mumkin.

Sog'liqni saqlash va umr ko'rish davomiyligi o'rtasidagi bog'liqlik, aholi sog'lig'ining asosiy ko'rsatkichi sifatida qabul qilinadi. Bu ko'rsatkichlar inson kapitali indeksida muhim rol o'ynaydi, chunki sog'liq va ta'limning aholi farovonligiga ta'siri o'lchanadi. Olingan o'zgaruvchi sifatida biz umr ko'rish davomiyligini bajaramiz. Nima uchun kasallik emas, balki umr ko'rish davomiyligi? Chunki kasallanish darajasi (bu nafaqat O'zbekistonda, balki butun dunyoda, hamma joyda shunday) kasallanish statistikasi, qoida tariqasida, aylanish statistikasidir. Ya'ni, agar biror kishi tibbiy tashkilotga kelgan va shifokorga shikoyat qilgan bo'lsa, shuningdek unga tashxis qo'yilib, ushbu tashxisni qayd etgan bo'lsa, u kasalligi bilan tibbiy statistikaga kirgan. Agar u umuman kelmasdan shikoyat qilmagan bo'lsa, bu uning sog'lom ekanligini anglatmaydi. Bu shuni anglatadiki, u shifokorga borishni xohlamaydi yoki uy sharoitida davolanish vositalaridan foydalanadi yoki tibbiy yordamga murojaat qilish imkoniyati yo'q va yana turli sabablar bor. Tibbiy yordam tizimi yaxshi rivojlangan mamlakatlarda kasallanish ko'pincha yuqori bo'ladi. Agar odamlar shunchaki murojaat qilsalar, ular o'zlari ko'proq shifokorlarga murojaat qilishadi va shunga ko'ra biz ko'proq tashxis qo'yamiz. Ammo umr ko'rish davomiyligi ko'rsatkichi yaxshi, universaldir, chunki u o'lim ko'rsatkichlari asosida qurilgan va o'lim bu ma'noda aniq ko'rsatkichdir, bu yerda ikki tomonlama talqin yo'q yoki odam vafot etgan yoki u tirik. Shunga ko'ra, o'lim bizga odamlarning yosh, qobiliyatli yoshda, ular hali ham o'lmasliklari kerak bo'lgan paytda qanchalik tez-tez o'lishini aniq ko'rsatib beradi, umr ko'rish davomiyligi ko'rsatkichi bizga aholi salomatligini ko'rsatadi.

2010-2023 yillar davomida O'zbekistonning turli hududlaridagi aholining o'rtacha umr ko'rish yoshi bo'yicha o'zgarishlar haqida ma'lumot berilgan. Shu ma'lumotlar asosida hududlarni uchta guruhga ajratish mumkin: yuqori o'rtacha va past o'sish ko'rsatkichli. Bu tafovutlarning asosiy sabablari hududlarda ta'lim, sog'liqni saqlash, iqtisodiy rivojlanish va urbanizatsiya hamda migratsiya ta'sir ko'rsatadi. Hududlar o'rtasida yuqori ko'rsatkichga ega bo'lgan hududlar Toshkent, Navoiy va Buxoro bo'lib, bu hududlarda umr ko'rish davomiyligi qolgan mintaqalarga qaraganda yuqori ko'rsatkichga (1-jadval). Tug'ilishdan kutilayotgan umr ko'rish davomiyligining yuqori ko'rsatkichda bo'lishiga asosiy sabablardan biri ushbu hududlarda yashovchi aholining turmush darajasi yuqori bo'lganligidir.

Tug‘ilishda kutilayotgan umr davomiyligi (jami) [1].

№	Mintaqalar nomi	Yillar														2010-2023 yillardagi o‘zgarishlar (yil, +/-)
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
	O‘zbekiston Respublikasi	73,0	73,0	73,1	73,4	73,4	73,6	73,8	73,7	74,6	75,1	73,4	73,8	74,3	74,7	1,7
1	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	70,4	71,1	71,4	71,9	72,2	72,6	72,7	72,7	73,2	74,0	72,5	73,5	72,9	72,7	2,3
2	Andijon viloyati	72,0	71,7	71,9	72,1	72,2	72,3	72,5	72,1	73,1	74,2	73,3	73,3	74,5	74,7	2,7
3	Buxoro viloyati	73,7	74	74,5	74,7	75,0	75	75,5	75,5	76,6	76,5	74	75,4	75,9	76,8	3,1
4	Jizzax viloyati	75,8	76,1	76,1	76,0	76,0	75,9	76,2	75,7	77,3	78	74,4	75,1	74,2	74,5	-1,3
5	Qashqadaryo viloyati	74,8	74,4	74,7	75,0	74,3	74,8	74,5	74,2	74,8	75,6	74,4	73,9	72,6	73,3	-1,5
6	Navoiy viloyati	73	73,1	73,2	73,6	73,7	74,3	73,9	74,1	75,8	75,5	73,7	74,4	76,8	76,1	3,1
7	Namangan viloyati	72,9	72,8	72,7	73,3	73,2	73,1	73,6	73,1	74,6	74,7	73,4	73,9	74,4	74,5	1,6
8	Samarqand viloyati	72,7	73,4	73,4	73,5	73,7	73,7	74,0	74,0	74,8	75,2	73,4	73,6	73,7	74,0	1,3
9	Surxondaryo viloyati	74,3	73,9	74,0	74,1	74,1	74,4	74,0	73,2	74,4	75,0	73,3	72,9	72,2	72,8	-1,5
10	Sirdaryo viloyati	70,1	70,3	70,0	70,4	70,5	70,7	70,3	70,6	71,7	71,9	72,1	72	71,8	71,7	1,6
11	Toshkent viloyati	71,7	72,1	72,0	72,4	72,4	72,7	73,1	73,3	74	74,7	72,4	72,7	75,5	75,4	3,7
12	Farg‘ona viloyati	72,8	72,9	73,2	73,6	73,6	73,8	74,5	74,3	75,4	75,6	74,5	74,8	75,4	75,7	2,9
13	Xorazm viloyati	72,6	72,8	72,3	73,3	72,7	72,9	72,8	72,9	73,6	73,5	72,2	72,7	73,2	74,3	1,7
14	Toshkent shahri	72,1	72,3	73,1	73,4	73,5	73,7	73,9	74,5	75,6	76,3	72,4	74,4	76	77,1	5,0

Toshkent, Buxoro va Navoiy hududlari O'zbekistonning boshqa hududlariga qaraganda yuqori ish haqi oluvchi hududlar qismi hisoblanadi, qolaversa ushbu hududlarda oliy o'quv yurtlariga kiruvchilar soni ham bir muncha yuqori ko'rsatkichda. Xususiyy tibbiyot va ta'lim muassasalari tarmog'ini ko'pligi, sifatli tibbiy xizmatdan foydalanoyatganligi bu hududlarda umr ko'rish davomiyligini o'sishga sababchi bo'ladi.

Qolaversa, Toshkent Buxoro va Navoiy shahrida tibbiyot sohasining yaxshi rivojlanganligi hamda hududlarda aholining shifokorlar bilan ta'minlanishi bo'yicha Toshkent shahrida eng yuqori ko'rsatkich kuzatilgan bo'lsa, (har 10000 kishiga 70 nafar shifokor), Navoiy (140,5) viloyatlari va Toshkent shahrida (136,5) qayd etildi. O'rtacha o'sish ko'rsatkichlariga ega bo'lgan hududlar Qoraqalpoq, Andijon, Namangan, Farg'ona, Samarqand, Sirdaryo va Xorazm viloyatlari hisoblanadi. Ushbu hududlarda inson kapitaliga ta'sir qiluvchi omillar sog'liqni saqlash hamda ta'limdagi imkoniyatlar yaxshiroq bo'lib aholining yashash darajasi past ko'rsatkichda emas. Bu hududlardagi o'rtacha oylik maosh respublika miqyosidagi o'rtacha ko'rsatkichning 80% idan kam emas.

Mehnat taklifi esa nisbatan o'rtamiyona, ya'ni bitta bo'sh ish o'rniga o'rta hisobda 5,6 ta rezyume to'g'ri keladi. Ishsizlik darajasi 9,1% dan oshmaydi. Bu hududlar yuqori o'sishni ko'rsatgan hududlarga nisbatan rivojlanish bo'yicha orqada qolgan bo'lishi mumkin, ammo barqaror o'sishni ko'rsatmoqda. Aholining yaxshi daromad olishi ularning salomatlik va ta'lim ko'rsatkichlariga ta'sir qiladi. Hududlarning o'zgarishlar asosan tibbiyot, ta'lim va infratuzilmani yaxshilash bilan bog'liq.

Eng past ko'rsatkichlar Jizzax (-1,3), Qashqadaryo (-1,5) va Surxondaryo (-1,5) viloyatlarida kuzatilib, ushbu hududlarda aholining o'rtacha umr ko'rish darajasi o'sish o'rniga, aksincha pasayganini ko'rish mumkin. Bu hududlarda turmush darajasining past ekanligi aholining asosiy qismi og'ir mehnat faoliyati bilan shug'ullanishi va salomatlik ko'rsatkichini yaxshilashi uchun mablag'larining yetishmasligi bunga yaqqol sabab bo'ladi.

Go'daklar o'limining o'sishi bu avvalo onalarga bog'liq bo'lib bugungi kunda O'zbekistonning qaysi hududlarida onalar o'limi koeffitsiyenti ko'p bo'lsa va kasallanish darajasi yuqori bo'lgan hududlarda ko'rsatkichlar yuqori (2-jadval). Tirik tug'ilgan har 100000 chaqaloqqa 2017-yilda 21,0 koeffitsiyentini tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda 13,9 koeffitsiyentini tashkil qildi va ushbu ko'rsatkich 5 yil davomida 51,0 foizga yaxshilandi. Bundan tashqari ayollar homiladorlik davriga qadar sifatli tibbiy ko'rikdan o'tkazilmagani, istalmagan homiladorlikning oldini olish bo'yicha xavf guruhidagi ayollar kontratseptiv vositalar bilan ta'minlanmagani, hududlardagi tug'uruq muassasalarida salohiyatli mutaxassislar yetishmovchiligi, tug'uruqxonalarda zamonaviy jihozlar yo'qligi, zarur infratuzilma yaratilmagani sabab bo'lmoqda. [2].

Mamlakatlar bo'yicha umr ko'rish davomiyligi yoki aholi salomatligi qanday o'zgarishini umumiy ko'rib chiqsak, konvergensiya jarayoni davom etayotganini ko'ramiz. Ya'ni, nisbatan barcha mutaxassisliklar bo'yicha vrachlar soni hududlar kesimida, O'zbekiston Respublikasida mulkchilik shakli bo'yicha, kichik tadbirkorlik (biznes) sub'yekti sifatida faoliyat yuritayotgan shifoxonalardagi vrachlar soni, O'zbekiston Respublikasida o'rta tibbiyot xodimlari soni umr ko'rish davomiyligining o'sishi darajasini o'zgarishiga ta'sir qilgan. So'nggi 15 yil ichida ular juda katta yutuqlarga erishdilar: ular bu ko'rsatkichni ikki pog'ona oshirdilar.

Go'daklar o'limi koeffitsienti (jami) [1].

№	Mintaqalar nomi	Yillar														2010-2023 yillardagi o'zgarishlar (yil, +/-)
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
	O'zbekiston Respublikasi	11,0	10,4	10,2	9,8	10,8	11,4	10,7	11,5	9,9	9,3	9,4	9,2	8,7	8,5	-2,5
1	Qoraqalpog'iston Respublikasi	11,8	11,2	11,8	11,4	12,5	11,6	13,7	16,6	13,9	10,8	12,1	10,6	10,9	11,5	-0,3
2	Andijon viloyati	9,4	9,2	11,9	12,0	12,5	14,2	14,3	15,7	14,5	12,2	12,8	12,5	8,8	9,9	0,5
3	Buxoro viloyati	11,3	10,2	10,6	9,7	10,2	10,0	9,5	9,5	7,4	7,7	7,5	7,6	7,2	7,2	-4,1
4	Jizzax viloyati	8,8	8,8	8,1	7,1	10,6	9,9	11,1	13,7	9,8	11,4	8,7	9,1	8,7	5,3	-3,5
5	Qashqadaryo viloyati	10,1	9,6	8,8	8,1	8,1	8,6	7,9	9,0	9,0	7,8	8,0	9,3	11,2	10,0	-0,1
6	Navoiy viloyati	6,6	7,4	7,6	7,4	9,2	9,8	8,9	9,6	7,0	7,4	7,4	7,1	4,8	7,1	0,5
7	Namangan viloyati	12,5	12,5	11,9	11,0	11,4	12,2	9,9	14,3	12,1	10,2	10,6	10,6	7,7	9,5	-3,0
8	Samarqand viloyati	9,4	9,0	7,7	7,9	8,7	10,1	8,0	7,5	7,2	7,1	6,5	6,5	6,7	8,2	-1,2
9	Surxondaryo viloyati	7,8	6,6	7,4	7,9	9,9	9,9	9,0	9,1	9,3	8,4	8,6	9,1	11,5	7,7	-0,1
10	Sirdaryo viloyati	10,2	10,7	11,6	10,1	11,3	12,9	15,1	13,1	12,1	11,7	9,8	10,1	14,6	10,0	-0,2
11	Toshkent viloyati	11,0	10,6	9,9	10,3	10,3	10,9	11,0	10,6	9,2	9,3	10,7	9,0	6,4	6,7	-4,3
12	Farg'ona viloyati	14,1	12,7	12,1	10,0	9,5	9,1	7,4	7,5	6,0	6,0	6,6	5,9	6,2	6,0	-8,1
13	Xorazm viloyati	12,0	11,8	11,3	9,7	14,2	14,2	14,6	16,2	13,0	12,6	12,6	12,6	8,4	8,7	-3,3
14	Toshkent shahri	17,1	15,6	13,1	14,5	16,9	19,9	17,8	17,1	12,8	12,6	12,2	11,5	11,1	11,5	-5,6

Demografik ko'rsatkichlar uchun bu odatda yaxshi ko'rsatkich hisoblanadi, chunki odatda demografik ko'rsatkichlar juda sekin o'zgaradi. Bu, albatta, birinchi navbatda, bolalar o'limiga qarshi kurash orqali sodir bo'ldi. U umr ko'rish davomiyligi ko'rsatkichini juda pastga tortadi. Chaqaloqlar o'limini yengib o'tishni boshlaganimizdan so'ng, u darhol kuchayadi. 2010-yillarda ular 73,1 yildan kamroq umr ko'rishini boshladilar, hozir esa 75,1 yoshga yetdi. Ammo bu yerda, albatta, bu o'sish unchalik tez bo'lishi mumkin emas, chunki bu yerda allaqachon ma'lum bir to'yinganlik, yangi texnologiyalarni joriy etish va ilgari qanday davolashni bilmagan kasalliklarga qarshi kurashishni o'rganishimiz tufayli umr ko'rish davomiyligining o'sishi mavjud.

Umuman olganda, bu o'sish butun dunyo mamlakatlarida barcha guruhlar bo'yicha sodir bo'layotganini ko'rasiz, garchi ba'zi mamlakatlarda, agar biz ularni alohida ko'rib chiqsak, ba'zida pasayish sodir bo'lganda ba'zi o'zgarishlar bo'ladi, keyin esa ma'lum yillarda mamlakatlarda sodir bo'ladigan vaziyatlarga qarab yana ko'tariladi. Aholi umr ko'rish davomiyligini jinslar kesimida ko'rib chiqsak ular o'rtasidagi tafovut bir muncha farq qiladi va bu sog'liqni saqlash xarajatlariga turlicha ta'sir qiladi. Shuningdek, ayollar uchun tibbiy muassasalarning kuchi bilan ijobiy bog'liqlik va har bir shifokor uchun aholi soni ko'rsatkichi bilan teskari aloqa aniqlandi. Bu nimani anglatadi? Bu shuni anglatadiki, shifokorlar kamroq bo'lsa, ayollarning sog'lig'i yomonlashadi. Erkaklarda bunday statistik bog'liqlik yo'q edi. Ammo erkaklar shifokorga kamroq borishadi - bu dunyoning barcha mamlakatlaridagi statistikadan ham ma'lum. Xuddi shunday, erkaklar va ayollar uchun yashash joylarining umumiy maydoni sog'liqqa ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Erkaklar uchun sport maydonchalari soni ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ular odatda ayollarga qaraganda ko'proq sport bilan shug'ullanishadi.

3-jadval

Ayollar va erkaklar o'rtasidagi farq [3].

№	Mintaqalar nomi	Ayollar		Erkaklar	
		2010 yil	2023 yil	2010 yil	2023 yil
	O'zbekiston Respublikasi	75,1	76,9	70,6	72,5
1	Qoraqalpog'iston Respublikasi	72,3	75,0	68,5	70,5
2	Andijon viloyati	73,9	76,5	70,3	72,9
3	Buxoro viloyati	75,6	78,5	71,8	75,2
4	Jizzax viloyati	78,9	77,0	72,7	72,0
5	Qashqadaryo viloyati	76,4	75,1	73,2	71,5
6	Navoiy viloyati	75,1	78,1	71,1	74,2
7	Namangan viloyati	75,0	76,2	71,1	72,7
8	Samarqand viloyati	74,9	76,3	70,7	71,6
9	Surxondaryo viloyati	74,8	74,4	73,9	71,3
10	Sirdaryo viloyati	72,2	74,1	67,9	69,4
11	Toshkent viloyati	74,8	78,3	68,6	72,3
12	Farg'ona viloyati	74,9	77,5	70,8	73,9
13	Xorazm viloyati	74,8	76,3	70,3	72,2
14	Toshkent shahri	76,1	79,8	68,0	74,0

O'zbekistonda ayollar uchun umr ko'rish davomiyligi erkaklar bilan solishtirganda yuqori bo'lishining bir nechta sabablari mavjud. Ushbu farqni tushunish uchun quyidagi omillarni ko'rib chiqishimiz lozim. Umr ko'rish davomiyligidagi farq O'zbekistonda ayollar va erkaklar o'rtasida biologik, ijtimoiy-iqtisodiy va sog'liqni saqlash tizimidagi farqlar bilan

bog'liqdir. Ayollarning sog'lom turmush tarzini tanlashi va sog'liqni saqlash xizmatlaridan faol foydalanishi ularning umr ko'rish davomiyligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Buxoro Farg'ona, Andijon va Toshkentda umr ko'rish davomiyligining yuqori bo'lishi bir qator omillar bilan bog'liq. Toshkent, O'zbekistonning poytaxti sifatida, rivojlangan sog'liqni saqlash tizimiga ega. Buxoro va Andijon sog'liqni saqlash xizmatlari yaxshilangan, bu esa aholi salomatligini oshirishga yordam beradi. Shahar joylarda tibbiy yordamga kirish imkoniyatlari ko'proq [4]. Bundan tashqari, ushbu hududlarda ta'lim darajasi yuqori bo'lishi, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini tanlashga yordam beradi. Bilimli aholi sog'lom ovqatlanish va jismoniy faoliyatga ko'proq e'tibor beradi.

O'zbekistonda 2010-yildan 2023-yilgacha tug'ilishning umr ko'rish davomiyligi bir necha yilga oshganligini ko'rish mumkin. 2023-yilda ayollar va erkaklar uchun umr ko'rish davomiyligi mos ravishda 77 yil va 72,5 yilga etdi. Bu 2010-yildagi rasmiy ko'rsatkichdan yuqori.

O'zbekistonda tug'ilish paytida o'rtacha umr ko'rish davomiyligi 70 dan 75 yilgacha. Afsuski, o'zbek xalqining so'nggi yillari ko'pincha yurak xastaligi va nafas olish yo'llari infeksiyalari tufayli og'riq va kasalliklar bilan ajralib turdi. O'zbekistonda ayollar erkaklarnikiga qaraganda o'rtacha 5 yil ko'proq umr ko'rishadi. Buning asosiy sabablari ayollar, odatda, tibbiy ko'riklar va profilaktik choralarni ko'rishga ko'proq e'tibor berishadi, bu esa kasalliklarni erta aniqlash imkoniyatini oshiradi hamda ayollar orasida erkaklarga nisbatan chekuvchilar va spirtli ichimliklarni iste'mol qiluvchilar soni kamroq. Bu omil ularning umumiy salomatligiga ijobiy ta'sir qiladi.

O'zbekiston hududlarida sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish bo'yicha ba'zi takliflar:

- tibbiyot muassasalarida zamonaviy uskunalari va texnologiyalarni qo'llash orqali diagnostika va davolash sifatini oshirish;
- hududlar bo'yicha vrachlar bilan mutanosib ta'minlashni muvofiqlashtirish;
- xorijiy davlatlarga malaka oshirish uchun vrachlarni yuborishni kengaytirish va mahalliy malaka oshirish tizimiga xorijdan mutaxassislarni jalb qilish;
- aholi orasida to'g'ri ovqatlanishni keng targ'ib qilish;
- atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha targ'ibot ishlarini doimiy ravishda olib borish;
- hududlarda yashayotgan odamlarning turmush sharoitlarini yaxshilashga yordam berish hamda ularning tibbiy savodxonligini oshirish;
- Atrof-muhit muammolari bilan qiynalayotgan hududlarni rivojlantirish hamda ekologiyani muhofaza qilish.
- Bolalarda tug'ma va irsiy kasalliklarni barvaqt aniqlash davlat dasturi doirasidagi tekshiruvlar soni 3 tadan zamonaviy metodikalarni tatbiq qilgan holda rivojlangan davlatlar normalariga bosqichma-bosqicha yetkazilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. [Demografiya \(stat.uz\)](http://stat.uz)
2. <https://kun.uz/news/2022/09/28/ona-va-godaklar-olimiga-nimalar-sabab-bolmoqda?ysclid=m3yd7u7yke511956865>
3. <https://stat.uz/>
4. <https://toshvilstat.uz/>